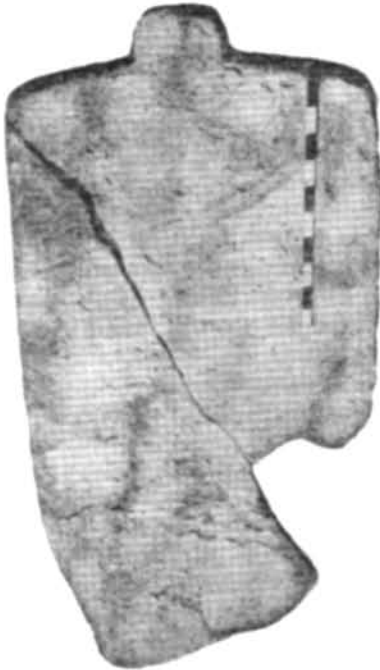

А. О. СТОЛБУНОВ
(Сімферополь)

Знахідка стели епохи бронзи в Криму

Стела епохи бронзи з Криму.

О. Я. ПРИВАЛОВА
(Донецьк)

Дослідження Олександрівського кургану

У зв'язку із спорудженням колгоспного водосховища поблизу с. Олександрівки Старобешівського району Донецької області частково пошкоджено один з курганів, розташований на другій терасі лівого берега р. Кальміуса, за 2 км на південний схід від с. Олександрівки.

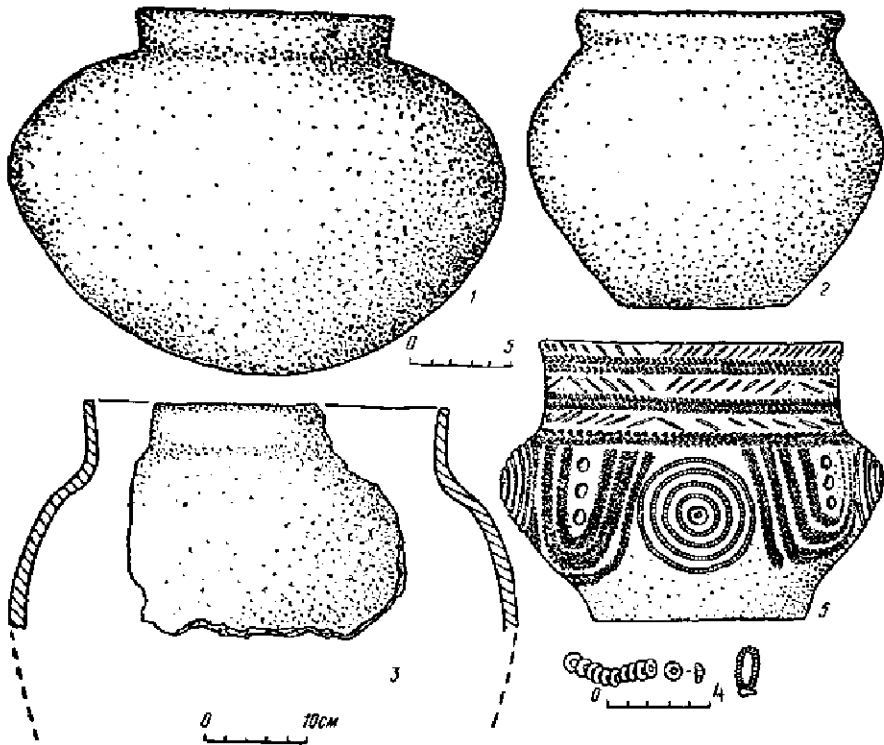
Улітку 1972 р. археологічний загін Донецького краєзнавчого музею проводив охоронні дослідження цього кургану. Земляний насип округлої форми мав висоту 2,5 і діаметр 27 м. Він був задернований, складався з чистого чорнозему і двох підсіпок, причому перша порушена впускним похованням. Поховальний ґрунт потужністю 0,5 м простежено на глибині 2,5 м від вершини кургану. Жовта материкова глина починається на глибині 3 м. Курган розкопано по шарах із залишенням центральної бровки. Усього відкрито вісім поховань: два неолітичних, три катакомбних, два зрубних і одне кочовницьке.

Основне поховання (№ 2) виявлено на відстані 5,5 м на північний схід від центру кургану на глибині 3,5 м у материковому суглинку. Могильну яму перекривали великі кам'яні плити, що провалились усередину могили, зруйнувавши її стінки. Розміри ями

У 1972 р. під час будівництва дороги на трасі Північнокримського каналу, за 1,5 км на північ від с. Іллічове Радянського району Кримської області, зруйновано курган епохи бронзи. За обліковими даними Кримського краєзнавчого музею висота насипу була 3,5, діаметр 40 м. В результаті обстеження встановлено, що в центрі кургану містилось поховання ямної культури. Яма прямокутна, довжиною 2,2 м, шириною 1,5, глибиною 1,3 м. Довгою віссю вона орієнтована по лінії південь—північ. Кістяк небіжчика був сильно пофарбований, але його позу й орієнтацію визначити не вдалося. В похованні знайдено чотиригранне бронзове шило і списоподібний бронзовий ніж розміром 15×4 см.

Яма, очевидно, була перекрита дерев'яними колодами, залишки яких виявлено на її плічках. Поверх колод поперек ями верхньою частиною на схід лежала кам'яна стела великих розмірів: висота 2,8 м, ширина 2,8, товщина 0,2 м. Виготовлена вона з щільного вапняку, голова модельована у вигляді стовачика, плечі трохи опущені. Від лівого плеча до правого боку її перетинає подвійна заглиблена лінія (рисунок). По діагоналі стела, на жаль, розбита, частина однієї половини втрачена. Знахідка з Іллічева має найближчі аналогії в матеріалах цього типу кемі-обинської культури. Форма ями, перекриття, наявність вохри та інвентар дають підставу відносити це поховання до епохи міді—бронзи. Стела використана, мабуть, повторно замість кам'яної плити.

визначити не вдалось. Кістяк зберігся погано; як свідчать залишки кісток, похований лежав скорчено на лівому боці, головою на захід. Ліворуч від черепа знайдено розбиту червоноглиняну посудину з прямою невисокою шийкою, майже кулястим тулубом і круглим денцем, по якому просвердлені дрібні отвори (рисунок, 1). Посудину виготовлено з добре відмуденої глини та добре випалено, товщина стінок 0,4—0,6 см. В глиняному тісті є домішки дрібнотовченої черепашки. Поверхня старанно заглажена і підлощена як зовні, так і всередині. За формою посудина наближається до майкопської. Подібні вироби відомі на Нижньому Подонні, у Північному Криму та Нижньому

Знахідки з Олександрівського кургану:

1 — глиняна посудина з поховання № 2; 2 — посудина з катакомбного поховання № 7; 3 — фрагмент катакомбної посудини; 4 — намисто з черепашок (поховання № 8); 5 — орнаментований горщик з катакомбного поховання № 8.

Подніпров'ї¹, що дає можливість датувати основне поховання другою половиною IV—III тисячоліття до н. е.

На Лівобережній Україні, в тому числі й на території Донеччини, посудини, аналогічні описаній, трапляються дуже рідко. Знахідка тилової майкопської посудини в донецькому кургані свідчить про існування зв'язків між енеолітичними племенами Донеччини і Північного Кавказу, а, можливо, й проникнення деяких груп північнокавказького населення у донецькі степи.

Друге енеолітичне поховання (№ 6) належить до ямної культури. Воно розташоване за 6,5 м на південний схід від центру на глибині 3,7 м. Могильна яма прямокутної форми. Кістяк лежав випростано на спині, руки витягнуті вздовж тулуба, ноги зігнуті у колінах й повернуті праворуч. Дно могили та кістяк густо поспані червоною вохрою. Поховальний інвентар відсутній.

З трьох катакомбних поховань найцікавішими є № 7 та 8. Поховання № 7 відкрито в південній половині кургану, за 2 м на південний схід від центру. В поховальній камері виявлено два небіжчики, орієнтовані головами на південний захід. Вони лежали скорчено на правому боці, обличчям до вхідної ями. Черепи деформовані, ступні ніг пофарбовані вохрою. Біля узголів'я небіжчиків стояла посудина з невисокими, ледь відігнутих назовні вінцями, округлим тулубом і плоским денцем. Посудина неорнаментована, за формою характерна для катакомбної культури доби бронзи (рисунок, 2).

Вхідну яму поховання № 8 виявлено безпосередньо поблизу ніг кістяків з могил № 7. Вхід у катакомбу завалений камінням. Глибина вхідної ями 0,75 м від вершини кургану. В плані вона чотирикутної форми. На порозі поховальної камери знайдено великий фрагмент жаровні, який містив залишки вугілля (рисунок, 3). Катакомба в плані мала овальну форму. Висота її 0,55 м, ширина 0,9, довжина 1,35 м. Виявлений тут кістяк дитини був пофарбований вохрою. Його покладено скорчено на правому

боці, головою на південний захід і обличчям до входу в катакомбу. Ліворуч від черепа знайдено мідні намистини, на грудях намисто з черепашок (рисунок, 4), а поблизу під глиняний горщик жовтувато-брунатного кольору, з високою шийкою, дуже окулклиними круглими бочками та плоским денцем (рисунок, 5). Поверхню горщика прикрашено багатим орнаментом: по шийці нанесені горизонтальні відбитки тасьми, між якими прокреслені косі глибокі насічки; на тулубі — візерунок у вигляді фестонів, концентричних кіл та спектральних фігур; по зрізу вінець тягнуться косі насічки. Орнаментальні заглиблення заповнені червоною вохрою. Поруч з посудиною лежали кістки тварин (кона, вівці).

За влаштуванням могильної ями, поховальним обрядом, характером інвентаря поховання № 8 можна віднести до донецької групи пам'яток катакомбної культури². Катакомбне поховання № 5 безінвентарне.

Зрубні поховання № 3 та 4 виявлені в південній половині кургану. Положення кістяків в обох могилах однакове: в скорченому стані на лівому боці, головою на північний схід. Поховання № 4 супроводжувалося інвентарем — розбитою банкоподібною посудиною сірувато-чорного кольору, з сплюсненим денцем.

Поховання № 1 — пізньокочовницьке. Воно відкрите в центрі кургану на глибині 1,95 м. В могилі на спині лежав кістяк, орієнтований головою на захід; руки витягнуті вздовж тулуба. Ліворуч від небижчика знайдено череп і ноги коня, покладені в анатомічному порядку. Поруч з головою коня лежали залізні вудила без перегину з кінцями по боках та фрагменти попружних пряжок. Вздовж хребта похованого виявлено бронзові підвіски-бубонці, що використовувались як гуданки: на грудях — простий залізний ніж; на тазі — залізна поясна пряжка; біля лівої скроні — золоте скронське кільце, ромбоподібне в перетині. Вздовж тулуба вершника знайдено залишки шовкового одягу та хутра.

Поховання № 1, очевидно, належить до вечейських і датується кінцем IX—першою половиною XI ст.

Дослідження Олександрівського кургану доповнює важливими даними матеріали пам'яток міді—бронзи і середньовіччя на території Дюпечипи.

¹ Максименко В. Е. Новые материалы по эпохе ранней бронзы на Нижнем Дону.— СА, 1973, № 1, с. 249; Щепинский А. А., Черепанова Е. Н. Северное Присважье в V—I тысячелетиях до н. э. Симферополь, 1969, с. 61; Телегин Д. Я. Среднеостогівська культура епохи міді. К., 1973, с. 82, 83, 90, 91.

² Братченко С. Н. Периодизация памятников средней бронзы бассейна Нижнего Дона. Автореф. канд. дис. К., 1969; Археологія Української РСР. Т. 1. К., 1971, с. 320 - 322.

Олексій Іванович Тереножкін

(до 70-річчя від дня народження)

В 1977 р. сповнилося 70 років від дня народження доктора історичних наук, завідуючого відділом археології раннього залізного віку Інституту археології АН УРСР, професора Олексія Івановича Тереножкіна.

О. І. Тереножкін народився 26 листопада 1907 р. в м. Пугачові Саратовської області. Після закінчення середньої школи він вступає на археологічне відділення Вищих курсів краєзнавства в м. Самарі й продовжує освіту на історико-археологічному відділенні етнологічного факультету Московського університету, який успішно закінчує 1930 р.

Самостійна польова діяльність О. І. Тереножкіна починається ще за студентських років розкопками та розвідками у Поволжі та Середній Азії. Середньоазійська археологія на довгі роки стає головною його захопленістю. Ще будучи аспірантом ЦМК, у 1937 р. він відкриває видатні пам'ятки домусульманського Хорезма, що зробили можливим вивчення славнозвісної тепер хорезмської цивілізації.

З 1938 р. О. І. Тереножкін стає співробітником Інституту історії і археології Узбецької РСР і зосереджує свої зусилля на вивченні городища Ак-тепе поблизу м. Ташкента, що виявилось руїнами чудового за архітектурними і фортифікаційними спорудами сардійським замком V—VII ст.

Велика Вітчизняна війна перервала дослідження молодого вченого, але і в ці роки він не припиняє наукової діяльності. Результатом її була участь О. І. Тереножкіна у написанні великої праці з історії 4-ї гвардійської армії, у лавах якої він пройшов шлях від Сталінграда до Відня.

Починаючи з 1945 р., він досліджує Афрасіаб і встановлює, що Самарканд виник у VI ст. до н. е., на підставі чого в Узбекистані відбулося ювілейне святкування 2500-річчя цього відомого центру давньої культури. Підсумки дослідження були підве-